

O S V R T I

TIJEK TEČE, TOK STOJI

(Zgode smiješne i tužne
jedne jadne riječi
ni krive ni dužne)

Uvijek se valja radovati kada se pojave nove učene snage na slabo obrađivanome polju jezične znanosti. A još tek kada posjeduju autoritet diplome filozofskog fakulteta, i pri tom su rođeni i maturirani zagrebački Gornjograđani! Najviše će nas pak obradovati kada se ujedno radi o skromnim osobama, koje usprkos svojoj maturi i diplomu, pa čak i gornjogradskom statusu, ipak nisu tako samouvjerene da ne bi potražile savjeta u još većih autoriteta. Primjerice, u onoga što pod pseudonimom »Piko« odgovara u *Studiju* na pitanja o hitovima.

I tako se u *Studiju* br. 674, od 5. ožujka 1977, pojavio sljedeći dopis ili upit:

JEZIK

Dragi Piko!

U Zagrebu sam rođen, ovdje maturirao i diplomirao na Filozofskom fakultetu, ali, dragi moj prijatelju, nikad nismo upotrebljavali, donedavno, na žalost, termin »tijek«. Pa, iako je vrijeme toga termina već davno prošlo, on je ostao kao nekakav prirepak, što li? Slušam na televiziji i na radiju, ne uvijek: tijekom toga, tijekom ovoga i onoga, a nikako — kako su nas profesori učili — da kažu: tokom toga i toga. Što ti kažeš na to?

*Tvoj M. Marušić
zagrebački Gornjograđanin*

Duboko se zamislio dragi Piko i ovako poučio skromnoga Gornjograđanina i ostale čitatelje *Studija*, ukorivši pri tom strogo »neke« — valjda krivce — pa pomalo i prijatelji ušputno:

Neki su, čini se, zaboravili ne samo ono što su ih učili profesori nego i štošta drugo.

Što nam kaže Piko M. Marušić? Mnogo nam kaže, a još nam je više samo natuknuo. Prvo nam je diskretno dao na znanje da zagrebačko rođenje, matura i diploma, uz gornjogradski status, znače osobit privilegij, općenito, a prije svega autoritet u jezičnim pitanjima. Onda nam M. M. izjavljuje da žali što se u Zagrebu donedavno nije upotrebljavala riječ »tijek« (M. M. doduše kaže »termin«, ali prijeći ćemo preko te sitne zabune kad se radi o takvu veliku autoritetu). Poslije pak vidimo da on zapravo baš i ne žali, naprotiv, nego se samo autoritativno krivo izrazio. No što jest — jest, tako stoji napisano. A onda nam dalje kaže da je vrijeme toga »termina« (opet!) već davno prošlo. Sada nam nije jasno koje je to doba, jer prije se nije upotrebljavao, nego tek onedavno. Ali valjda je to neko davno prošlo doba, a onda se za sretnoga vijeka otkako je M. M. na ovome svijetu, riječ »tijek« nije upotrebljavala, bar ne u Zagrebu, pa su onda »neki« tu nesretnu riječ opet oživili, na veliko negodovanje M. M.-ovo i još veće Pikovo. Jer M. M.-a profesori nisu učili da govori »tijekom toga« (ili ovoga, onoga), njega su profesori učili da valja reći »tokom toga« (ili, naravno, ovoga i onoga). Piko se pridružio negodovanju i još ozbiljno upozorio da su »neki« zaboravili ne samo ono što su M. M.-a učili njegovi profesori nego i »štošta drugo«.

Pokušajmo sada vidjeti što to sve zapravo znači i o čem se tu zapravo radi. Jer M. M.-u, naravno, nismo povjerovali ništa.

Prvo, njegovo zagrepčanstvo i gornjogradstvo. Može biti da je sve istina što se tiče matičnih knjiga i naturalnih i diplomatskih urudžbenih zapisnika. Neću reći. No nekada su M. M.-ovi uporno koristili upravo Zagreb zbog svega, a osobito zbog jezika. Samo, oni drugi, tj. Nezagrepčani, isto tako uporno nisu htjeli da nasjednu. Zato je valjalo okrenuti ploču. Valjalo se proglasiti »pravim« Zagrepčanima, pa čak i Gornjo-

građanima, zašto ne. I tako više nije Zagreb Zagrebom, nego je M. M.-ov Zagreb — pravi Zagreb. Ali teško je sakriti i stvarno mišljenje M. M.-a o Zagrebu, ono staro. I zato njegove rečenice zapravo znače: oni »neki« što govore ili čak i pišu riječ (naravno: riječ, ne termin) »tijek« još su gori i od samih Zagrepčana, jer čak ni oni (kako strašno!) ne upotrebljavaju toga tako lošeg leksema! To je smisao. M. M. nije dakle samo protiv bezazlene riječi »tijek«, njemu je stalo i do raspirivanja regionalističkih strasti. Nekada su se one raspirivale grdeći Zagreb i okrivljujući ga za sva zla. sada je valjda došlo doba da se Zagrepčani suprotstavljaju drugima u ime zagrepčanstva. Iako su za moderne narode regionalizmi i suvišni i štetni i smiješni, nekima se ipak uporno podgrijavaju. Npr. u ime stvarnoga antizagrepčanstva nekada i lažnoga zagrepčanstva danas. Kažem »lažnoga«, jer biti Zagrepčaninom nije nikakva prednost, kao što (naravno, još manje) nije nikakav grijeh.

Kako pak stoje stvari sa samom riječi »tijek«? To je dobra riječ, potrebna (kako ćemo vidjeti). Upotrebljavali su je svi hrvatski pisci (kada im je ustrebala), u predstandardnom razdoblju i po formiranju jezičnoga standarda. Veliki rječnik Jugoslavenske akademije donosi gotovo u 7 stupaca samih primjera za upotrebu riječi *tijek*. No pri koncu 20-ih godina našega stoljeća lektori su napućeni da progone tu riječ, pa se, malo-pomalo, u proteklim desetljećima njezina učestalost znatno smanjila. Razlog za tu osudu bio je u najmanju ruku neobičan: budući da se u suvremenom ekavskom standardu u značenju »tijek« ne upotrebljava riječ *tek*, oblik *tijek* valja izbaciti i iz ijekavštine i zamijeniti ga riječju *tok*!

Progon ipak nije trajno uspio. S općim podizanjem jezične kulture, koja uključuje i poznavanje književnojezične tradicije, oživjela je i riječ *tijek* iz svoje zamrlosti, uostalom, samo djelomične. Tu bi sada, u normalnim prilikama, trebalo završiti priču. Na žalost, pogreške i gluposti često rađaju novim pogreškama i novim glupostima.

Riječ *tijek*, koja je našem M. M. — crvenom krpom (i ne samo njemu, naravno), shvatili su neki isto tako anonimni N. N.-ovi kao neku osobito karakterističnu riječ kojom se manifestira »pravi« hrvatski patriotizam i počeli je upotrebljavati i gdje treba i gdje ne treba, gotovo kao kakvu poštapalicu. Razumije se, pri tom je morala stradati riječ *tok* kao tobože nehrvatska, čak protuhrvatska.

Na to bi netko mogao reći: pa to znači da je M. M. ipak u pravu, makar se bio loše izrazio. Ali ne, nije uopće u pravu, ni on ni Piko. Nisu u pravu, jer sugeriraju isto što i anonimni N. N.-ovi samo s obratnom namjerom, tj. da bi riječ *tijek* valjalo opet progoniti, zabranjivati itd. Igražu dakle jeftinu igru, potiču natezanja koja škode i jeziku i njegovoj kulturi, ali i ljudima koji se tim jezikom služe. I to natezanja koja ne moraju biti bezazlena, koliko god bila smiješna.

U ijekavskom standardu, u svakom slučaju u hrvatskom književnom jeziku, riječi *tijek* i *tok* imaju svaka svoje mjesto, značenje i tradiciju. Zapravo su istoga podrijetla. Akademijin rječnik kaže pod *tok*: »isto što i *tijek* i istoga postanja od korijena, koji je u *teći*, te *tok* stoji prema tome glagolu kao *rok* prema *reći*, *rijek*«. To je sve točno, uz jedan dodatak: značenje nije isto. Naime, radi se o veoma staroj pojavi, još predslavenskoj, koja se zove prijevoj. Vokali *o* i *e* zamjenjuju se u korijenu (*tek-*, *rek-* u *teći*, *reći*, ali *tok*, *rok*), ili se pak duže pa dugi *e* daje u slavenskome jat (usp. *tijek*, *rijek*; npr. u »pravorijek«), dugi *o* daje *a* (usp. *natakati*). Pri tome oblici s vokalizmom *o*, kada su imenice, znače neku konkretizaciju, često opredmećenost. To se lijepo vidi u imenici *plot* usporedimo li je s *plet-* u *plesti*, *pletem*. Nasuprot tomu, oblici *s e* ili *s jatom* (od dugoga *e*) obično označuju kakav proces. Tako onda i *tijek* znači »proces tečenja«, a *tok* konkretno mjesto na kojem se ili u kojem taj proces odvija. Otprilike: ako rijeka ima dubok tok, bit će joj spor *tijek*, ako pak ima plitak tok, *tijek* će joj biti brz.

Akademijin rječnik nije na žalost *express verbis* objasnio toga značenjskog suprotstavljanja. Nije to učinio ni etimološki rječnik Skokov, koji pod *teći* donosi lijepe primjere prijevoja. No egzemplifikacija u tim rječnicima pokazuje da se radi upravo o tome i svatko se u to može sam lako uvjeriti.

Mogao bi tko ipak reći: sve je to lijepo, ali to je etimologija i povijest jezika, a riječ *tijek* nije odmah zbog toga dobra u suvremenome standardnom jeziku. Ili bi opet mogao reći koji prerevni rodoljubac da riječ *tok* ipak nije dobra kao suvremena hrvatska književna riječ. Takvu zapaljeniku (a gdjekad možda i pravomu nacionalistu) nije teško odgovoriti — dovoljno je da ga zapitamo kako bi mu se svidjela rečenica: »Regulacija predviđa da se iskopa novi *tijek* rijeke X u dužini od 5 km.« Jasno je da tu mora biti *tok*. A ni progoniteljima riječi *tijek* nije teško odgovoriti. Ništa nam u Akademijinu ili Skokovu rječniku ne kaže da bi to mogla biti loša riječ bar po njihovim kriterijima (za suvremeni standard inače prilično ograničenima). Čak i Maretić, koji nas često zna prilično zabavno zbuditi svojim osudama pojedinih riječi, kaže u svojem *Savjetniku* (1924) izričito: »*tijek*, Lauf, je sama sobom dobra riječ«. Ne može se pak reći za koncepcije Akademijina i Skokova rječnika da se odlikuju nekim pretjeranim hrvatovanjem (a da o Maretićevu *Savjetniku* i ne govorimo). Preostaje dakle kao jedini argument praktična neopstojnost oblika *tek* u ekavskom standardu. A taj je »argument« manifestacijom jedne fanatične i iracionalne netolerancije koja uporno pretendira na monopolistično dušobrižništvo nad duhovnim životom Hrvata i Srba. Jedne netolerancije u trajnom smislu opasnije od svih običnih, primitivnih nacionalističkih netolerancija.

Ima već više od četvrt stoljeća kako mi je jedan naš posvećeni sveznadar bio prigovorio što sam u nekom tekstu što sam ga »lektorirao«, ostavio riječi »njemačka kapitulacija bez ijednog uvjeta«. Tvrđio je da treba promijeniti u »bez ijednog uslova« — jer ekavski ne bi išlo (i zaista ne bi) »bez

ijednog uveta«! Naravno, poslao sam ga k vragu. M. M. zastupa danas za riječ *tijek* isto shvaćanje, na istoj razini, samo što to ne kaže izričito. No što bi to značilo kada bismo prihvatili takve kriterije za ocjenjivanje riječi?

Valjalo bi ekavcima odmah »zabraniti« pridjeve *beo* i *smeo*, jer se odgovarajući ijekavski oblici *bio* i *smio* normalno ne upotrebljavaju (*smio* svakako uopće ne, osim kao glagolski pridjev od *smjeti*). Ali i ijekavcima bi onda trebalo »zabraniti« oblik *bijel*, jer se u ekavštini rijetko upotrebljava *bel*. Ijekavci pak za *smeo* uzimaju oblik *smion*, dakle od drugoga pridjeva (u ijekavštini prema tomu i nema oblika m. roda za neodređeni pridjev *smjela*, *smjelo!*), no ne bi to nipošto smjeli činiti, jer, zбога, nema ekavskoga oblika *smeon*. I sada se postavlja pitanje kako da jadni ekavci i ijekavci uopće govore kada žele reći da je npr. papir bijel i da je junak smion. To možda zna samo Piko i trebat će da potražimo odgovor u njegovoj rubrici.

Vidi se prema svemu da smutnje unose stavovi poput M. M.-ova ili Pikova stava, a ne oni »neki« koji navodno umjetno oživljuju tobože lošu i ne znam još kakvu riječ *tijek*. Dodatna se još smutnja stvara čime što se progonom pojedinih riječi mobiliziraju anonimni N. N.-ovi, koji onda upravo te riječi prihvaćaju kao prkos-značke i mašu njima svakomu pred nosom.

Kao zaključak možemo uzeti da valja reći *tijek* kada mislimo *tijek* i *tok* kada mislimo *tok*. Kao popu pop i bobu bob. A što standardnojezična praksa u SR Srbiji ne razlikuje tih dviju riječi i za oba značenja upotrebljava oblik *tok*, to je naprosto činjenica za sebe. Ekavci ne razlikuju ni značenja riječi *ukus* i *okus* te za obje govore *ukus*, ali isto tako u Hrvatskoj mnogo slabije umiju razlikovati (bar aktivno) značenja glagolâ *znati* i *umjeti*. Pa što onda?

Toliko o situacijama kada želimo govoriti o tijeku ili toku. Ali te dvije riječi upotrebljavamo često u govoru i pismu i onda kada ne mislimo ni na *tijek* ni na *tok*. Citat iz Maretićeva *Savjetnika* nastavlja se ovako: »ali ne valja: tijekom prošle

godine često smo ga vidjeli, v. tečaj, tek». Naime, u Maretićevo je doba bilo u modi govoriti »tečajem prošle zime« i sl., kao što je danas moderno »tijekom« ili »tokom« u takvim izričajima. Maretić onda pod riječju *tečaj* kaže: »to treba reći: čitave zime«, a pod *tek* kaže izričito: »pogreška je na pr. tekom prošle godine«. Tu je Maretić uglavnom u pravu — mi danas više ne bismo izraz »tijekom prošle godine« smatrali baš pogreškom, nego bismo ga, uz umjerenu upotrebu, ograničili na poslovno-administrativni stil, donekle i novinarski, a lošim bismo smatrali samo nagomilavanje takvih izričaja. Nešto je bolje reći u tim prilikama »u tijeku« nego »tijekom«, ali u svakom je slučaju najbolje preporučiti da se svi takvi oblici izostave kada je god značenje s njima isto kao i bez njih. A sada vidimo i otkud lažna i licemjerna nota u M. M-ovu dopisu: on tvrdi da su ga neki profesori tobože učili kako valja govoriti »tokom toga i toga«. Profesori svoje struke, tj. majstori svoga zanata nisu to mogli činiti.

Dalibor Brozović

JOŠ I OPET O NAŠIM JAVNIM NATPISIMA

Koliko se osjeća nedostatak pravopisnoga priručnika, takva priručnika koji bi na jedinstavan i pristupačan način sadržavao potrebne upute o pisanju te bio dostupan svakome i dopro u svačije ruke, najviše se primjećuje upravo na javnim natpisima. Te natpise svatko piše za svoje potrebe, često bez osjećaja odgovornosti da i takav tekst podliježe određenim jezično-pravopisnim zahtjevima, na isti onaj način kao što i kvaliteta robe mora odgovarati određenim standardnim zahtjevima.

Kako je u nas slabo razvijena navika da se u pisanju moraju poštovati određeni standardi, uobličeni u pravopisnim i jezičnim normama, nerijetko se susrećemo i s takvim javnim natpisima koji jezikom i pravopisom odudaraju od svega što se smatra jezičnim i pravopisnim standardom hrvatskoga književnog jezika. S time u vezi jedan naš čitatelj duhovito primjećuje da bi osim

borbe protiv onečišćenosti čovjekova okoliša i okolice trebalo voditi borbu i protiv »jezične nečistoće«.

Prihvatajući riječi toga čitatelja možemo doista reći da je stupanj jezične kulture koju očitujemo na javnim natpisima odraz niske razine naše opće obrazovanosti i posebno pismenosti. Prečesto pokazujemo da ne poznajemo ni temeljna jezična i pravopisna pravila kakva su, primjerice, pravila o izboru glasova *č* i *ć*, o tome kad se piše *je* ili *i**je*, o pisanju tuđih riječi i imena i sl.

Jezično i pravopisno pogrešne natpise možemo pročitati na mnogim javnim mjestima kao što su ulice, izlozi, ustanove, poduzeća; pogreškama su nakićeni reklamno-propagandni natpisi i priopćenja, sve u većoj mjeri nego bi se smjelo očekivati, više nego bi se smjelo dopustiti.

Uopćeno govoreći, pojavâ jezičnoga i pravopisnoga nemara ima u svim našim krajevima: u gradovima i selima. S toga gledišta ne bi bilo pravo upozoriti na takve propuste samo u jednom određenom mjestu. Ako se tako ipak postupa, to se čini iz praktičnih razloga, zbog potrebe da upozorenja budu potkrijepljena stvarnim primjerima, primjerima koje je moguće provjeriti. Najbolje će biti ako svatko shvati da se upozorenja odnose na njegovo mjesto, na njegove osobne propuste i na propuste njegove radne organizacije ili njegove uže društvene sredine i ako svatko poradi da takvih propusta bude što manje. Evo, dakle, nekih zapažanja o jezično-pravopisnom nemaru na javnim natpisima u Rijeci.

Ima natpisa gdje piše: *čevapčići* (mjesto *ćevapčići*), *biffe* (mj. *buffet* prema fr. pismu ili *bife* prema hrv. izgovoru), *kučanski* aparati (mj. *kućanski* aparati), *potrebštine* (mj. *potrepštine*), *dole* (mj. *dolje*), *posudje* (mj. *posuđe*), *Tržič* (mj. *Tržič*, slovenski), *snabdjevanje* (mj. *snabdijevanje*; bolje: *opskrba*), *radio televizijski* (mj. *radio-televizijski* 'koji se odnosi i na radio i na televiziju' ili *radiotelevizijski* 'koji se odnosi na Radioteleviziju, ustanovu'), *akvarijum* (mj. *akvarij*), *spomen ploča* (mj. *spomen-ploča*), Ulica *Trinaeste* divizije (mj. Ulica *trinaeste* divizije, eventualno Ulica *Trinaes-*